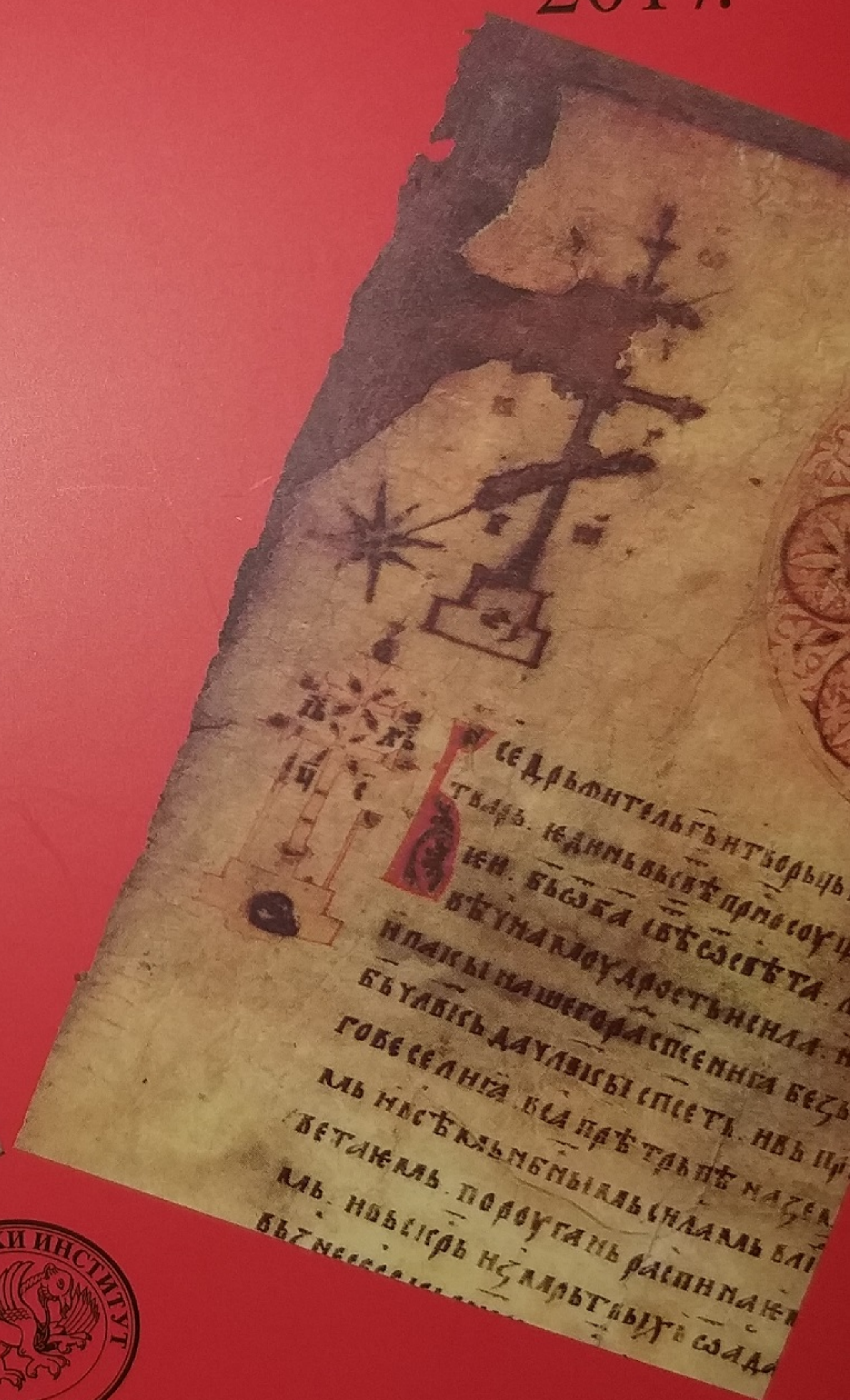
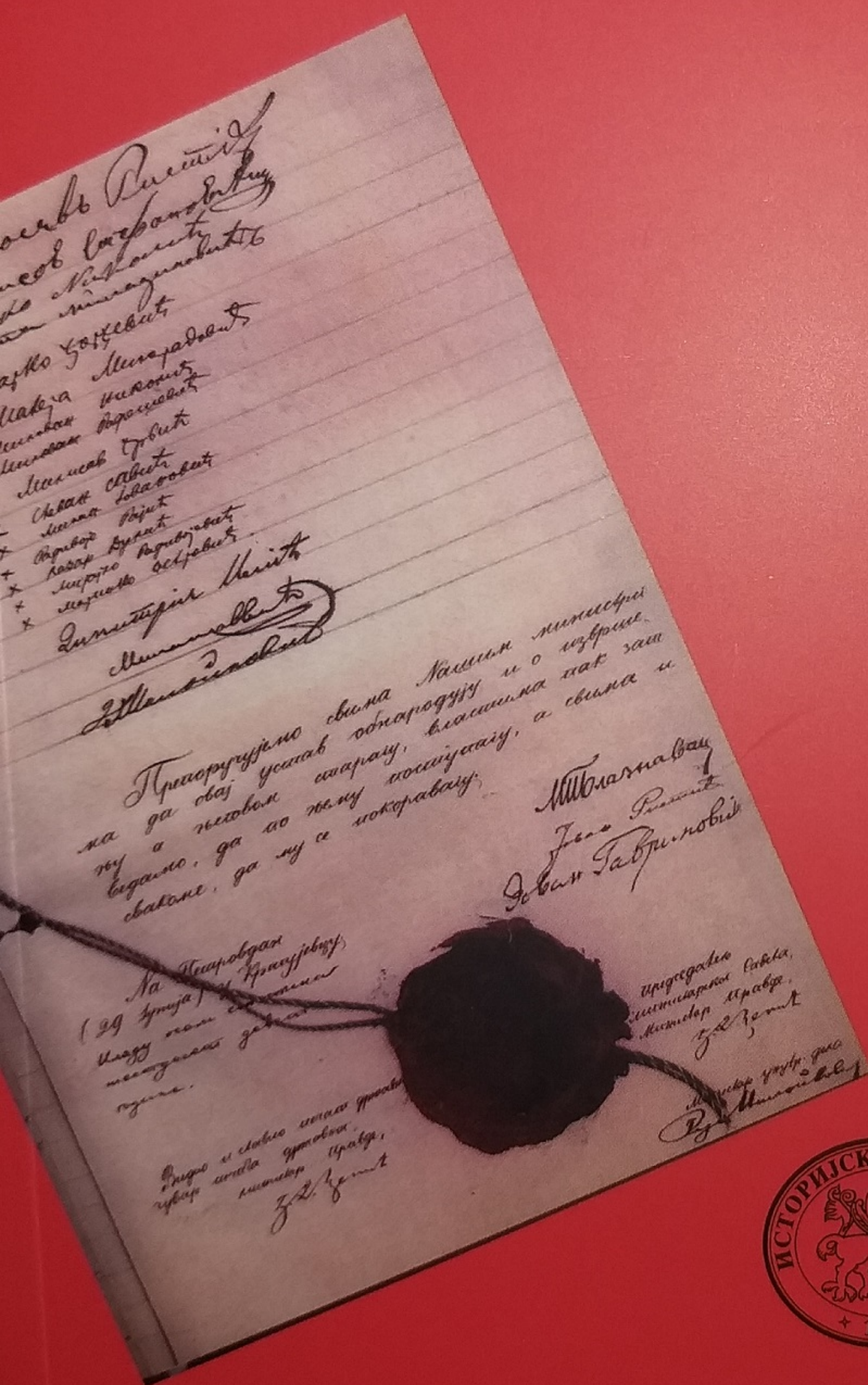

miscellanea

МЕШОВИТА ГРАБА КЊИГА XXXVIII 2017.

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ
БЕОГРАД

МЕШОВИТА ГРАЃА
Miscellanea
НОВА СЕРИЈА КЊ. XXXVIII

ISSN 0350-5650

INSTITUTE OF HISTORY

MISCELLANEA

NEW EDITION Vol. XXXVIII

Editorial board

Dragana Amedoski, Jelana Ilić Mandić, Srđan Katić,
Ludmila Kuzmicheva (Russia), Vladeta Petrović,
Liliana Simonova (Bulgaria),
Isidora Točanac Radović, Gabriella Schubert (Germany)

Editor-in-chief

Srđan Katić

Belgrade
2017

ISSN 0350-5650

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

МЕШОВИТА ГРАЂА
MISCELLANEA

НОВА СЕРИЈА Књ. XXXVIII

Редакциони одбор

Драгана Амедоски, Јелена Илић Мандић, Срђан Катић,
Људмила Кузмичева (Русија), Владета Петровић,
Лилиана Симеонова (Бугарска),
Исидора Точанац Радовић, Габриела Шуберт (Немачка)

Одговорни уредник

Срђан Катић

Београд
2017

Овај број *Мешовитије зрађе* - *Miscellanea*
штампан је уз финансијску помоћ
Министарства просвете, науке и технолошког развоја
Владе Републике Србије

САДРЖАЈ

Татјана Катић, Драгана Амедоски КАРАВАНЦИЈЕ НАХИЈЕ ПЕТРУШ ИЗ ЛЕВЧА 1502. ГОДИНЕ	7
Ненад Нинковић, Ана Митревски ТРИ ЖАЛБЕ МИТРОПОЛИТА ПАВЛА НЕНАДОВИЋА ИЗ 1762. ГОДИНЕ	27
Исидора Точанац Радовић АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД ИЗ 1774. ГОДИНЕ О РАЗРЕШЕЊУ ЗАПОВЕДНИХ ПРАЗНИКА	57
Владимир Јовановић ДОКУМЕНТА О ФИНАНСИРАЊУ ТАЈНЕ ПОЛИЦИЈЕ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ 1844. ГОДИНЕ	69
Данијел Радовић ГЕОРГ РОЗЕН О СИТУАЦИЈИ У СРБИЈИ 1867–1869. ГОДИНЕ	87
Гордана Гарић Петровић ДУЖНОСТИ ОСОБЉА УПРАВЕ ДРЖАВНОГ СТОЧАРСКОГ ЗАВОДА У ДОБРИЧЕВУ	111
Миљан Милкић РАТНИ ПУТ ВОЈНОГ СВЕШТЕНИКА. СВЕТОЗАР ИВОШЕВИЋ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ	129
Александра Колаковић ДЕЛАТНОСТ И ЧЛАНСТВО ФРАНЦУСКО-СРПСКИХ УДРУЖЕЊА ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА	153

Биљана Стојић ИСКУШЕЊА ФРАНЦУСКО-РУСКОГ САВЕЗНИШТВА У 1915. ГОДИНИ	181
Јован Ј. Алексић РАЂАЊЕ МОДЕРНЕ ТРЕПЧЕ: УГОВОР О ОТКУПУ КОНЦЕСИЈЕ ЗА ЕКСПЛОАТАЦИЈУ РУДА ИЗМЕЂУ КОМПАНИЈЕ SELECTION TRUST LTD И РАДОМИРА ПАШИЋА ИЗ ДЕЦЕМБРА 1925. ГОДИНЕ	203
Божица Младеновић ДВА НАРАТИВНА ИЗВОРА О ТОПЛИЧКОМ УСТАНКУ	225
УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	239
INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS	242

Миљан МИЛКИЋ*

Институт за стратегијска истраживања

Београд

РАТНИ ПУТ ВОЈНОГ СВЕШТЕНИКА. СВЕТОЗАР ИВОШЕВИЋ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ**

Апстракт: У чланку је на основу доступних архивских извора и литературе представљена биографија војног свештеника Светозара Ивошевића током Првог светског рата. Изворну основу чланка чини његов ратни дневник који се чува у Историјском архиву Шумадије у Крагујевцу. Поред наведеног дневника, коришћена су објављена нормативна документа и литература на енглеском и српском језику.

Кључне речи: Светозар Ивошевић, војни свештеник, верска служба, Први светски рат, Крф, Солунски фронт.

Војни свештеници у Првом светском рату

У Првом светском рату у српској војсци било је ангажовано 228 православних војних свештеника, двојица војних имама и један војни рабин.¹ Као и током балканских ратова, у штабовима дивизија био је постављен по један војни прота, а у штабовима пукова по један војни свештеник.² У Министарству војном био је распоређен православни свештеник у чину протојереја који је био на дужности референта за вероисповедне послове и који је био одговоран за рад свих војних

* miljan.milic@mod.gov.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници* (Ев. бр. 47027).

¹ М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, Београд 2016.

² О војним свештеницима у српској војсци: М. Милкић, *Специфичности верског живота у војсци Кнежевине–Краљевине Србије*, Војно дело 1 (2003) 168–184. Исти, *Правно регулисање положаја војносвештеничке струке у војсци Краљевине СХС/Југославије*, Војноисторијски гласник 1–2 (2005) 136–146. Исти, *Државни и верски празници у војсци Кнежевине и Краљевине Србије*, Војноисторијски гласник

свештеника. Војне проте у штабовима дивизија имале су исте надлежности у дивизији као и референт за вероисповедне послове на нивоу целе војске. Дивизијски свештеници били су у непосредном додиру са војницима којима су читали молитве, држали проповеди и часове веронауке, охрабривали их да ће с вером у Бога победити, организовали прослављање верских и државних празника и служили опела и парастосе. Дужност на којој су војни свештеници били највише ангажовани била је рад у српским и савезничким (британским, француским и руским) војним болницама, где су обилазили рањенике, читали молитве, помагали око писања писама и тешили их у тешким тренуцима. Настављајући традицију организовања верског живота започету у српској војсци 1839. године, војни свештеници су били присутни у јединицама и установама српске војске на Солунском фронту, у северној Африци, у Русији (у Српском добровољачком корпусу), као и у европским земљама у којима је било српских војника и избеглица (Француска, Италија, Швајцарска, Русија).

Од Шумадије до Солунског фронта

Светозар П. Ивошевић рођен је 3. октобра 1882. године.³ Живео је у селу Белосавци, које је раније припадало Јасеничком срезу, округ Крагујевачки, данас у општини Топола. Његова супруга звала се Зора, а оженио се 1906. године. С обзиром на то да у селу није било цркве, он је служио у храму Светих апостола Петра и Павла у оближњем селу Јагњилу.⁴ У Јагњилу је био на служби од 1908. године.⁵ Умро је 1949. године.⁶

1–2 (2007) 7–20. Исти, *Религиозни традицији в србската армия*, Военноисторически сборник 2–3 (2009) 57–65. Исти, *The Serbian Army and the Cultural and Religious Heritage in WWI*, Studia Historica Slovenica 1 (2009) 51–66. Исти, *Униформа војних свештеника у српској и југословенској војсци (1839–1941)*, Војноисторијски гласник 2 (2009) 9–29. Исти, *Војни свештеници у српској војсци 1914–1918*, Први светски рат и Балкан – 90 година касније, Београд 2011, 118–125. Исти, *Свештеници у војним и дипломатским мисијама српске владе 1915–1918*, Историјски записи 3–4 (2012) 85–97.

³ Датум рођења наведен је на основу *Дневник војног свештеника Светозара Ивошевића*, Историјски архив Шумадије у Крагујевцу, Збирка варија, фонд Светозара Ивошевића.

⁴ Градња цркве у Белосавцима почела је почетком 90-тих година XX века. На информацијама о начину организовања црквеног живота у Белосавцима аутор захваљује православном теологу Хаџи Марку Вујичићу.

⁵ Податак је утврђен на основу *Дневника*.

⁶ Р. Радић, М. Исић, *Српска црква у Великом рату*, Београд–Гацко 2014, 267.

Ивошевић је напустио кућу у Белосавцима 23. октобра 1915. и са женом и децом отишао у Шаторњу.⁷ Од породице се растао 25. октобра и јашући на кобили Ружи кренуо на свој ратни пут који ће га током наредне три године водити кроз Србију, Албанију и Грчку. Будући да је као свештеник и патриота желео да допринесе одбрани земље, Ивошевић је, према сопственим наводима, од почетка рата три пута писао митрополиту Димитрију са молбом да буде постављен за војног свештеника.⁸ С обзиром на то да српска Врховна команда све до 16. јула 1915. године није покретала процедуру за пријем нових војних свештеника, Ивошевић је на основу сагласности митрополита Димитрија од 10. октобра и решењем министра војног од 12. октобра 1915. године постављен за војног свештеника у 5. прекобројном пешадијском пуку.⁹

Из Шаторње Ивошевић је кренуо са неколицином својих пријатеља. Ишли су преко Страгара, Крагујевца, Рековца, Крушевца, Блаца, Куршумлије, Куршумлијске бање, где су се 14. новембра 1915. прикључили трупној комори 11. пука трећег позива.¹⁰ У Крушевцу се Ивошевић састао са својим шурацима Пером и Жиком. Са трупном комором су 15. новембра прешли стару српско-турску границу и стигли у Подујево. Сутрадан су се одвојили од коморе и до краја дана стигли у Приштину, где су се придружили комори 5. прекобројног пука и кренули у Штимље. Обавештен о томе да се штаб Комбиноване дивизије налази близу Урошевца, Ивошевић се са једним својим пријатељем издвојио из групе. Код села Сојове близу Урошевца, Ивошевић је 19. новембра 1915. од команданта 5. прекобројног пешадијског пука потпуковника Војислава Николајевића примио дужност пуковског свештеника.¹¹ Са својим пуком четири дана касније напустио је положаје код Урошевца и кренуо преко Шар-планине према Призрену, где је стигао 27. новембра. Исте вечери је преноћио у Љум Кули, а сутрадан је преко Бицаја кренуо преко Албаније. Идући преко Пишкопеје, Дебра, села Луково, Струге, села Прењс, стигао је у село Ћукус 7. децембра. Овде се Ивошевић опростио од своје изнемогле кобиле Руже и забележио у дневнику „да јој као и многим

⁷ *Дневник*. Српска влада је у време напада на Србију у октобру 1915. издала наредбу свештеницима да остану на својим парохијама и да ту сачекају долазак непријатеља. М. Милкић, *Свештеници у војним и дипломатским мисијама српске владе 1915–1918*, 86.

⁸ *Дневник*.

⁹ М. Милкић, *нав. дело*, 287.

¹⁰ *Дневник*.

¹¹ М. Милкић, *нав. дело*, 287.

српском коњу и волу при писању историје наше треба одати достојну хвалу и спомен“.¹² Одатле је са својим пуком преко села Бабје и реке Шкумба 8. децембра стигао у Елбасан. Сутрадан су кренули према Тирани, где су стигли 10. децембра. Наредног дана 5. прекобројни пешадијски пук улогорио се у месту Шљак близу Драча, где су остали до 19. децембра. Након тога су прошли поред Драча и отишли у Кавају, а затим преко варошице Пекин до села Мурзе. Логоровали су недалеко од села у периоду од 22. до 27. децембра, а затим отишли до Елбасана где су се улогорили и остали до 10. фебруара 1916. године.

У логору код Елбасана, по наредби команданта дивизије, Ивошевић је са одредом из свог пука на Бадњи дан ишао по бадњак. Увече су бадњак испред штаба пука дочекали командант и официри. Након што је бадњак положен на ватру, Ивошевић је окадио, отпевао тропар и „честитао бадњак са жељом да други буде у отаџбини“. Рано ујутру на Божић, Ивошевић је отишао у Елбасанску цркву и служио литургију са грчким свештеником Наумом. Након литургије, са Љубомиром Г. Поповићем, војним протом у штабу Комбиноване дивизије, отишао је код свештеника Наума на честитање. Након тога су Ивошевић и прота Поповић отишли код команданта Комбиноване дивизије генерала Михаила Рашића на сечење српске чеснице („што смо уз сузе сви извршили“).¹³ Првог дана нове 1916. године, на основу наређења команданта дивизије за све пукове, Ивошевић је служио молебан и благодарење за нову годину и одржао пригодан говор. Свештеник Ивошевић је заједно са Михаилом Поповићем, свештеником из 1. прекобројног пука првог позива и Лазаром Ђорђевићем, свештеником 6. прекобројног пука првог позива, служио литургију у цркви у Елбасану на прослави Богојављења (19. јануара) 1916. године.¹⁴ Иако у ратним условима, прослава је организована према *Правилима службе*.¹⁵ Након литургије формирана је летија са барјацима на челу са командантом Комбиноване дивизије генералом Рашићем и официрима из штаба. Летија

¹² Британски пуковник Филипсон је још за време Другог балканског рата предлагао да се на Теразијама у Београду подигне споменик српском војнику, али и воловима без којих, због извлачења топова, не би могле да се замисле српске победе. Д. Шаренац, *Топ, војник и сећање. Први светски рат и Србија 1914–2009*, Београд 2014, 70. О истом предлогу пуковника Филипсона пише и војвода Живојин Мишић. Ж. Мишић, *Моје успомене*, Београд 1980, 293.

¹³ *Дневник*

¹⁴ М. Милкић, *нав. дело*, 143.

¹⁵ *Правила службе*, I део, Београд 1913, члан 316 до 319.

је ишла до логора дивизије, где су чекали постројени војници и где је извршено водоосвећење.

Ивошевић је са својим пуком кренуо из Елбасана према Валони идући кроз хришћанска и муслиманска села десном обалом реке Семени. У варошицу Фјери стигли су 16. фебруара 1916. године, а затим су, прешавши преко реке Војуше, 18. фебруара стигли до села Арте, надамак луке Валона, где су преноћили. Сутрадан су на пристаништу били спремни за укрцавање. У 9 часова увече Ивошевић је био на француском броду „Ла Лорен“ („велика много, за мене колос“).¹⁶ Вечерао је са официрима Комбиноване дивизије у салону прве класе и преспавао у кабини број 576–8. Ујутру 20. фебруара у 7 сати брод је кренуо према Крфу. Са својим 5. прекобројним пешадијским пуком Ивошевић је у пристаниште Говино на Крфу стигао око поднева 20. фебруара и сместио се у логору код села Горњи Ипсос.¹⁷ Сутрадан је од војника из 11. пука сазнао да му је 27. октобра 1915. код Лапова погинуо трећи рођени брат Радојко. Због тежине ове вести, Ивошевић је наредног дана имао температуру, малаксалост и стомачне тегобе.

Након што је његова дивизија реорганизована и пук преименован, Ивошевић је на списку од 29. фебруара 1916. уписан као свештеник 24. пешадијског пука Вардарске дивизије у саставу Прве армије, уз напомену да је на служби у пуку од 19. новембра 1915. године.¹⁸ Убрзо је са својим пуком из Горњег Ипсоса прешао у нови логор близу Говина. Ивошевић је 13. и 14. марта обишао град Крф. На основу распореда војних свештеника од 27. марта 1916. године постављен је за свештеника 12. пешадијског пука Шумадијске дивизије.¹⁹ У логору код

¹⁶ Комбинована дивизија укрцана је у поподневним сатима 19. фебруара на бродове „Ла Лорен“ и „Ређина Елена“. *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*, књига XIV, Београд 1928, 333, 340.

¹⁷ Овакав распоред српских јединица извршен је на основу наређења Врховне команде од 8. фебруара 1916. *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*, књига XV, Београд 1929, 4. Приликом доласка на Крф, Ивошевић код српских војника критикује „прождрљивост и прохтев да се једе што год се донесе од стране Грка, који све чињаху само да зараде“. *Дневник*.

¹⁸ М. Милкић, *нав. дело*, 288. Пешадијски пукови Комбиноване дивизије, као и 3. и 4. прекобројни пук, ушли су у састав Вардарске дивизије. С. Ратковић-Костић, *Реорганизација војске Краљевине Србије 1916. и 1917. године*, Срби и Први светски рат 1914–1918, Београд 2015, 463–480.

¹⁹ М. Милкић, *нав. дело*, 288.

Говина остао је до 11. априла када је отишао у логор код села Месонги на нову дужност у 12. пук, где је стигао након једнодневног путовања.²⁰

Ивошевић је 14. априла пред причешће исповедио војнике 12. пешадијског пука у маслињаку близу логора.²¹ Сутрадан је у близини логора, у црквици која је била у власништву неког богатог Грка, причестио старешине и војнике који су претходно три дана постили.²² На основу *Плана и програма за извођење наставе у пешадији* од 16. марта 1916, којим је прецизирано да војни свештеници држе поучне и патриотске говоре у циљу „подизања морала и учвршћивања вере у Бога и крањи исход наше праведне ствари”, Ивошевић је током последње недеље пред Васкрс (Велика недеља), од 17. до 21. априла 1916, држао предавања у батаљонима 12. пешадијског пука „ради утехе и дизања морала код војске”.²³ На Васкрс, 23. априла, Ивошевић је у логору код села Месонги служио литургију и говорио Васкршњу беседу.²⁴ На основу наређења команданта дивизије за све пукове, служио је парастос на Побусани понедељак 1. маја погинулим борцима 12. пука. Ивошевић је своју славу Светог Ђорђа (6. мај) 1916. прославио у логору код села Месонги.²⁵ Уочи славе је окадио у свом шатору. Ујутру је почастио све у штабу пука, а у подне је за трпезу позвао све офицере и војнике који славе, око 300 њих, и пресекао заједнички славски колач уз пригодну беседу.²⁶ За ручком, као и уз вечеру, частио је вином и кафом. Певале су се народне песме и песме посвећене Светом Ђорђу. О помешаним емоцијама које су делили сви присутни говори Ивошевићев дневнички запис „... а мени сузе често капале” и дилема да ли је „слава ова била више дан туге и бола, него радости”.²⁷

Ивошевић је 11. маја 1916. са Крфа кренуо на Солунски фронт.²⁸ У Дневнику наводи да су се код села Месонги укрцали у мање бродове којима су дошли до пристаништа у Крфу, у подне се укрцали на брод

²⁰ Ивошевић је путовао са свештеником Љубомиром Г. Поповићем, који је, након дужности у штабу Комбиноване дивизије, постављен за проту у штабу Шумадијске дивизије. *Исто*, 370, 371.

²¹ *Исто*, 82.

²² *Дневник*.

²³ М. Милкић, *нав. дело*, 205.

²⁴ *Дневник*.

²⁵ М. Милкић, *нав. дело*, 143.

²⁶ *Исто*, 144.

²⁷ *Исто*.

²⁸ *Исто*, 288.

„Плата Марсел“²⁹, којим су сутрадан у 5 ујутру кренули према Солуну.²⁹ У Солунски залив ушли су 14. маја у 7 часова ујутру, а затим су се у 10 часова искрцали код Микре и сместили се у логор код села Лутра. За вршење верских обреда у логору код Лутре, на одређеном месту, био је постављен крст са распећем где је Ивошевић вршио службу, држао говоре, као и предавања из веронауке.³⁰ Са својим шураком Жиком и још двојицом из 12. пука, Ивошевић је 6. и 7. јуна обилазио Солун и у Дневнику записао утиске.³¹

Ивошевић је са својим пуком 21. јуна напустио логор код Лутре и кренуо на фронт. Најпре су ишли уз Вардар, а затим прешли реку и упутили се према варошици Јаница (у округу Пела, словенски назив Пазар, турски назив Јенице Вардар), где су стигли 18. јула. Сутрадан су прешли реку Могленицу (Лудија) и преноћили у селу Мечекли. Ујутру су кренули у правцу села Драгоманци (данас Апсалос, Република Грчка) где су стигли 21. јула 1916. године. Наредних дана стигли су у село Костурјан, где је његов пук остао као дивизијска резерва.

Иако је света тајна исповести вршена најчешће пред причешће, свештеник Ивошевић је, према сопственом признању, на Солунском фронту имао једну непријатну дужност („осетив се мало гадно“). Наиме, када је ратни суд 15. јула 1916. осудио на смрт жандармеријског поднаредника из 4. чете 1. батаљона, исповедио га је у спремљеној раки, а након што је стрељан, служио му је опело.³² У цркви у Костурјану Ивошевић је служио литургију у недељу 23. јула и недељу 30. јула, уз присуство официра и војника. Почетком августа он је неколико дана боловао од маларије. Лечио га је санитетски капетан друге класе Влада Маринковић из 3. шумадијског завојишта. У Костурјану су остали до 5. августа 1916. када су кренули преко Сobotског (садашња Аридеа, Република Грчка), сутрадан стигли у село Бахово (данас Промахи,

²⁹ *Дневник*. На основу наређења Врховне команде од 10. маја, као и на основу извештаја о извршеном наређењу, цела Шумадијска дивизија (осим 4. пољске болнице) укрцана је у пристаништу Мораитика 11. маја 1916. на бродове „Плата“ и „Нера“. *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*, књига XV, Београд 1929, 310, 311.

³⁰ М. Милкић, *нав. дело*, 205.

³¹ Поред записа о историјским знаменитостима, Ивошевић је оставио и коментар о ноћном животу: „... у улици Вардарској где, по причању, женске полунаге на улици нуде војницима и пролазницима своју наготу, да би тиме зарадиле хлеба нехотећи да раде“. *Дневник*.

³² М. Милкић, *нав. дело*, 82.

Република Грчка), у подножју Ниће планине, а одатле на положај Ветерник. Његов пук је током наредна три дана заузео положаје и почео борбу са бугарском војском. До 23. августа вођене су жестоке артиљеријске борбе. Од 29. августа до 4. септембра поново је имао напад маларије и високу температуру. Тих дана је почео његов сукоб са помоћником команданта 12. пука потпуковником Јованом Наумовићем, потоњим армијским генералом војске Краљевине Југославије, који му је замерао то што не излази на положај.³³ Како би избегао даље оптужбе, Ивошевић је 5. септембра рано ујутру са потпуковником Наумовићем отишао на положај Ветерник и опојао погинуле војнике, на само 20 m од непријатељских ровова.³⁴ Обилазио је положај и служио опело где год је наишао на гроб. Током наредних неколико дана у цркви села Бахово одржао је службу погинулим старешинама и војницима, од којих су многи били сахрањени поред цркве. Од 27. септембра до 2. октобра његов пук је био у Бахову у резерви. Нови вербални сукоб са потпуковником Наумовићем догодио се 2. октобра, када му је он замерио због тога што је преко Албаније пренео превише личних и свештеничких ствари. Ивошевић се правдао тиме да му је све то потребно и замерао да се једино свештенику пребације, а да чак ни потпоручнику за исту ствар нико не замера. Истог дана, 12. пук је кренуо на Кајмакчалан у помоћ Дринској дивизији, где је Ивошевић са својим пуком остао на Флоки од 5. до 12. октобра.

Ивошевић је 11. октобра обишао положаје на којима су до 2. октобра вођене борбе.³⁵ На положају 1. и 2. батаљона опојао је 19. октобра 25 војника и два официра. На положају Соко 23. октобра служио је опело над 20 војника и једним официром на батаљонском гробљу. На Митровске задушнице 4. новембра служио је опело на гробљу поред пуковског превијалишта на положају Милетина коса.³⁶ Почео да служи у 10 сати пре подне, а војнике који су били у том тренутку у рову претходно је обавестио да у одређено време скидањем капе и са крстом на себи одају почаст погинулима уз изговарање речи „Бог да их прости”. Након

³³ Јован М. Наумовић (Јесковац, 11. 11. 1879 – Београд, 13. 2. 1945). Као војвода Јован Осоговски учествовао у четничким акцијама 1904–1905. Члан „Црне руке“ од 1911. Учествовао у балканским ратовима. Од 18. марта 1916. помоћник команданта 12. пешадијског пука. Током Солунског процеса пензионисан као командант 12. пешадијског пука, реактивиран 23. септембра 1918. Више података: М. S. Bjelajac, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, Beograd 2004, 223.

³⁴ М. Милкић, *нав. дело*, 85.

³⁵ О боју на Кајмакчалану: М. Алимпић, *Солунски фронт*, Београд 1967, 163–182.

³⁶ М. Милкић, *нав. дело*, 85.

парастоса одржао је и кратки говор. Са великом радошћу забележио је у Дневнику да су у недељу 19. новембра 1916. српске и савезничке трупе ушле у Битољ. Ивошевић је 30. новембра на положају 1. батаљона требало да изврши опело шесторици војника, али је због непријатељских напада морао да сачека ноћ да би их опојао. На Ваведење 4. децембар одржао је парастос на гробљу пуковског превијалишта. Рано ујутру 5. децембра отишао је на положај 3. батаљона због опела над тројицом војника. Обишао је чете у резерви, разговарао са војницима и током ноћи преспаво код команданта батаљона, мајора Ђокића.

Ивошевић је на Светог Николу (19. децембар) 1916. године на положају Милетина коса устао рано, исповедио једног свог пријатеља који је славио славу, отпевао тропар и изговорио јектенију у част здравља његовог и његове породице.³⁷ Затим је доручковао са њим и санитетским капетаном прве класе др Петром Илићем. Након тога је, уз узнемиравање непријатељске артиљерије, која је тукла пут, отишао на сам положај на славу свом шураку Жици. Успут је свраћао другим војницима на честитање славе. Код Жике га је у земуници дочекао спремљен славски колач, воштаница, постан ручак са јегуљом и војници слављеници.³⁸ О овој прослави Ивошевић је оставио упечатљив запис: „За време кађења, молитава светих, песме јектеније, сечења колача уз воштаницу, молитава упућених Творцу и Св. Николи за домаћина, госте, за све вас тамо, за васцело поробљено Српство, као и за ове овамо, који уз Савезнике, дајући животе уз силне налете кидају постепено ваше ропске ланце, за време здравице и за све време ручка, непрестано је деловала непријатељска артиљерија на оближњи врх, који држи наш 2. батаљон, те је ово необично славље и сечење колача на самом положају, изгледало светије, некако величанствено, необично и страшно, а звук који од распрскавања долазаше и потрес јазбине-пардон, не вређати кућу, због близине изгледаше као одговарање мени на јектенију за време чинодејства“.³⁹ Ивошевић је 28. децембра у 2. батаљону служио опело, а затим је у 1. батаљону по наређењу команданта батаљона био одређен за члана лекарске комисије која је утврђивала степен изнурености војника који су били у рововима.

На Бадњи дан 6. јануара 1917. Ивошевић је служио парастос на гробљу пуковског завојишта на положају на Нице планини, „као једину

³⁷ Исто, 144.

³⁸ Исто, 145.

³⁹ Исто, 146.

службу коју могу да извршим овде”.⁴⁰ Сутрадан, на Божић, он је у свом шатору, „још у кревету, тј. на земљи”, отпевао Божићни тропар, помолио се Богу, а пред доручак је окадио, отпевао тропар, прочитао молитву и јектенију. Ову службу је обавио и у амбуланти код болесника и у земуницама. Како наводи, „то ми беше сва Божићна служба”.⁴¹ Свима у пуку је честитао празник уз неколико утешних речи. Посебно је отишао да честита команданту пуковнику Поповићу. Ручак је тог дана био свечанији, са печеницом.⁴² На задушнице 17. фебруара свештеник Ивошевић је одржао свечани парастос на гробљу пуковског превијалишта, „да би олакшао души и својој и војника”.⁴³

Ивошевић је 20. фебруара 1917. добио нови напад маларије и високу температуру. Након што је 1. марта наређен покрет, Ивошевић је са својим пуком 3. марта 1917. стигао у село Острово (данас Арниса, Република Грчка), где је сутрадан служио недељну литургију. Он је заједно са официрима из штаба 12. пука био смештен у кући локалног свештеника Атанаса. Са пуком је напустио Острову 5. марта и кренуо у правцу Водена (данас Едеса, Република Грчка) где су стигли сутрадан, а затим наставили до села Драгомани где су преноћили. Ујутру су кренули према Тресини и улогорили се у селу Пожар. Током наредних дана десили су се догађаји који су довели до Ивошевићевог удаљавања из 12. пука. У свом дневнику он је записао да се тих дана десио „врхунац Наумовићеве пакости и гоњења од септембра“. Потпуковник Јован Наумовић, заступник команданта 12. пешадијског пука, обратио се 15. марта 1917. команданту 2. пешадијске бригаде Шумадијске дивизије и навео да је Ивошевић раније, када је оброк био мањи, преко свог посилног, редова Нићифора Ђурића, продавао свој хлеб војницима овог пука.⁴⁴ Заступник команданта је навео да је овакав поступак иначе за жаљење и када би се јавио међу самим војницима, а посебно „кад се јавља код слуге Божијег олтара, у доба када је у маси огромно уздање у Бога“. У интересу угледа свештенства и морала у пуку, предложио је да се Ивошевић разреши досадашње дужности и на његово место одреди други свештеник. Заступник команданта је навео да није задовољан ни општим радом и службом свештеника Ивошевића, као и да због тога он не заслужује препоруку за рад на месту где ће долазити у додир са војницима „којима

⁴⁰ Исто, 229.

⁴¹ Исто.

⁴² Исто, 230.

⁴³ Исто, 86.

⁴⁴ Исто, 288.

данас треба више душевне него материјалне хране”. Командант 2. пешадијске бригаде Шумадијске дивизије је у свом обраћању команданту Шумадијске дивизије од 17. марта подржао став да свештеник Ивошевић треба да буде смењен, као и да на његово место треба да буде постављен свештеник 19. пука Бранислав Коруновић.⁴⁵ Командант Шумадијске дивизије је у обраћању команданту Друге армије 18. марта подржао да Ивошевић због наведеног дела треба да буде смењен са дужности и да се „и не одређује више на службу војног свештеника”.⁴⁶ Командант је замолио да се на његово место не одређује нови свештеник и објаснио да у дивизији има више свештеника и да би једног од њих могао да одреди за свештеника 12. пука. Командант Друге армије војвода Степановић предложио је 23. марта да се усвоји мишљење команданта дивизије, јер је „свештеник г. Ивошевић изгубио поверење и не може више остати међу војницима”. Начелник штаба Врховне команде наредио је 27. марта 1917. године да се свештеник 12. пешадијског пука разреши дужности и упути у Микру, а да командант Шумадијске дивизије одреди другог свештеника за 12. пешадијски пук.⁴⁷

Док је трајао процес против њега, Ивошевић је наставио са својим редовним дужностима. У недељу 18. марта и недељу 1. априла служио је литургију у Пожарској цркви.⁴⁸ У Дневнику је забележио да док је 1. априла причешћивао војнике, изнад села су пролетели немачки авиони који су бомбардовали Соровић (данас Аминдео, Република Грчка). Како наводи у Дневнику, он је 14. априла, уочи Васкрса, отишао из 12. пешадијског пука у Команду нераспоређених официра у Микру, „да се одморим и чекам као свештеник војни други распоред“. Према доступним изворима, Светозар Ивошевић је 27. марта 1917. године разрешен дужности војног свештеника у 12. пешадијском пуку Шумадијске дивизије и на његово место је 3. априла 1917. постављен Благоје Калуђеровић, дотадашњи свештеник 1. завојишта Шумадијске дивизије другог позива.⁴⁹

Ивошевић је возом стигао у Солун на Васкрс 15. априла 1917. и истог дана присуствовао служби у Цркви Светог Саве. Сутрадан је у истој цркви служио литургију. У Солуну је остао два дана, а затим отишао у Микру. У команди нераспоређених официра била су у том тренутку шесторица нераспоређених свештеника. Ивошевић је био смештен у бараци у којој је са њим било и 15 официра. Ивошевић је 4. и 5. маја био

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Исто, 288, 289.

⁴⁷ Исто, 289.

⁴⁸ Дневник.

⁴⁹ М. Милкић, *нав. дело*, 304.

у Солуну и куповао намирнице за своју славу. Славу је прославио са официрима из своје бараке, а славски колач му је секао свештеник Стојан А. Аранђеловић.⁵⁰ Међу гостима који су целог дана долазили били су и војни свештеници Коста Т. Благојевић, из Допунске команде, и Нићифор Јанковић, свештеник 38. британске болнице у Микри.⁵¹ Ивошевић је из Микре наредних дана често путовао бродом „Србија“ до Солуна, где је доста шетао, обилазио знаменитости и у свом дневнику оставио забелешке о утисцима са солунских улица.⁵² Током друге половине маја у Солуну је често био у друштву Николе Ђ. Цветковића, пуковског свештеника 13. пешадијског пука трећег позива.⁵³ У друштву Давида Карића, посланика српске Народне скупштине, и протојереја Љубомира Љ. Милетића,⁵⁴ присуствовао је суђењу „нашим кабадахијама официрима из превратне организације Црна рука“.⁵⁵ Ивошевић није скривао задовољство због суђења, јер је међу оптуженима био и његов „стари пријатељ“ потпуковник Наумовић. Док је боравио у Микри, Ивошевић је „скоро сваке недеље“ служио или певао у цркви Допунске команде, а два пута је присуствовао англиканској служби у 38. британској болници.

Ивошевићу је 9. јуна 1917. саопштена наредба министра војног о постављењу за војног свештеника 2. британско-српске војне болнице у Соровићу.⁵⁶ Била је то болница британског хуманитарног друштва Српски потпорни фонд (Serbian Relief Fund), која је најпре радила у месту Корацио на Крфу, а затим је пребачена у Соровић.⁵⁷ Ивошевић је 10. јуна отишао из

⁵⁰ Стојан Аранђеловић, свештеник из Крупца, округ Нишки, био је војни свештеник у Команди места у Солуну до 18. марта 1917. када је разрешен дужности и упућен у Микру. Разлог за ово разрешење био је тај што је без дозволе напустио Солун и на неколико сати отишао у Лутру ради купања у тамошњој бањи. *Исто*, 244, 245.

⁵¹ *Исто*, 255, 293.

⁵² На Крфу је српска војска од једног грчког трговца купила брод који је пуштен у саобраћај 30. марта 1916. године и назван „Србија“. Коришћен је за потребе транспорта и био је у саставу српске Бродарске команде. Са Крфа је 31. маја 1916. упловио у пристаниште Микра. Бошко Антић, *Српска одисеја*, Београд 2002, 52, 53, 55, 76, 80–82, 93, 94, 96, 97, 105–107, 109, 110, 122, 123. М. Милкић, *нав. дело*, 84.

⁵³ М. Милкић, *нав. дело*, 414.

⁵⁴ Решењем министра војног од 2. октобра 1917. Љубомир Милетић је одређен за заступника референта свештенства Министарства војног. *Исто*, 328.

⁵⁵ *Дневник*.

⁵⁶ *Дневник*. М. Милкић, *нав. дело*, 289.

⁵⁷ С. Стефановић, *Фрагменти грађе за историју нашег повлачења и изгнанства*, Наше ратно санитетско искуство, Београд 1992, 396, 397. Српски потпорни фонд

Микре у Солун, где је боравио до 13. јуна као гост код Мике Јанићијевића, благајника Војно-железничке инспекције, и код посланика Давида Карића. Тих дана је посетио војничко позориште Вардарске дивизије „Тоша Јовановић“ и гледао „Девојачку клетву“ и „Зулимћар“, а ишао је и у биоскоп.⁵⁸ Увече 13. јуна кренуо је возом на дужност у Соровић.

Главна војна станица Микра доставила је 6. јула 1917. управнику 2. британско-српске болнице новчане податке за Светозара Ивошевића.⁵⁹ Војно-железничка инспекција обавестила је 12. јула команданта станице Соровић да је Ивошевићу одобрено путовање. Ивошевић у свом дневнику наводи да је дужност свештеника у 2. британско-српској војној болници примио 14. јуна од дотадашњег војног свештеника јеромонаха Теодосија Тошића. У Соровићу су поред ове болнице биле још и 33. британска болница и српско-руска болница. Ивошевић је као свештеник у 2. британско-српској болници у Соровићу, поред честих опела и недељне литургије, сваког дана обилазио болеснике, пружао им „свештеничку утеху у болу“, а тежим болесницима је читао молитве и вршио свету тајну исповести.⁶⁰ У недељу 24. јуна 1917. извршио је водоосвећење и одржао беседу у присуству болничког особља и болесника.

На Видовдан 28. јуна 1917. године сви српски свештеници који су се у том тренутку налазили у Соровићу служили су заједно свечани помен: јеромонах Митрофан Иванчевић, свештеник у српско-руској болници, војни свештеник Трајко Поповић из 33. британске војне болнице, Светозар Ивошевић из 2. британско-српске болнице и свештеник Станоје Секулић из Дринске дивизије, као и руски војни свештеник, стари архимандрит са Свете Горе.⁶¹ Помен, којем су присуствовали српски и руски официри, војници и болничко особље,

основали су 23. септембра 1914. године Вилијам Роберт Ситон Вотсон, Артур Џон Еванс и Бертрам Кристијан са циљем пружања хуманитарне помоћи Србији. А. Недок, Б. Поповић, В. Тодоровић, *Српски војни санитет у Првом светском рату*, Београд 2014, 335.

⁵⁸ *Дневник*. Позориште Вардарске дивизије је прво српско војничко позориште основано на Солунском фронту, а било је и највеће и најзначајније. Од фебруара 1917. представе су даване у солунском позоришту „Одеон“. Од 20. августа 1917. позориште је пребачено у Реконвалесцентско одељење у Водену. О. Марковић, *Српска војничка и заробљеничка позоришта у Првом светском рату*, Београд 2014, 4–7.

⁵⁹ М. Милкић, *нав. дело*, 289.

⁶⁰ *Исто*, 78.

⁶¹ *Исто*, 227.

одржан је у капели у шатору у српско-руској болници. Затим је до оближњег гробља Вардарске дивизије формирана поворка на челу са свештеницима. Трајко Поповић је одржао говор, а сви присутни су клечећи одали пошту погинулим војницима, док је заупокојене песме певао руски војнички хор.

У недељу 1. јула 1917. Ивошевић је одржао службу за победу српског и савезничког оружја. Петровдан (12. јула) 1917. у Соровићу обележен је свечаним благодарењем у логорској цркви српско-руске болнице.⁶² Служили су војни свештеници Светозар Ивошевић и Станоје Секулић. Ивошевић је 28. јула присуствовао концерту у 33. британској болници, који су за болеснике приређивани сваке суботе. Те вечери био је присутан и пуковник др Роман Сондермајер, начелник Санитетског одељења Врховне команде. На Преображење 19. августа Ивошевић је служио литургију у 2. британско-српској болници у Соровићу којој су присуствовали и Британци.⁶³ Беседу након литургије одржао је свештеник у штабу Прве армије архимандрит Јоаким Хаџи Бједов, који је ту био на лечењу. Архимандрит Хаџи Бједов је на крају на енглеском изговорио молитву за краља Џорџа V. Ивошевић је служио литургију на Велику Госпојину 28. августа 1917, а архимандрит Хаџи Бједов држао беседу.

Другу британско-српску болницу у Соровићу посетили су 7. септембра 1917. престолонаследник Александар Карађорђевић и министар војни Божидар Терзић.⁶⁴ Ивошевић је забележио да је престолонаследнику било драго када је чуо да је он из околине Тополе. Пре доласка уважених гостију, Ивошевић је аутомобилом довезао цвеће из оближњег села Патели. Ивошевић је 20. септембра 1917. са шоферским наредником Живковићем на трициклу отишао до оближњег села које је имало турски назив Екшису (македонски назив Горно Врбени, а данас село Ксинон Нерон, у регији Лерин у Грчкој).⁶⁵ Село је било богато минералним изворима, а ту је била смештена и италијанска болница. Ивошевића је лепо примио италијански војни свештеник који је у капели служио мису уочи празника уједињења Италије. Ивошевић је 29. септембра ишао камионом у село Кочана, а по повратку истог дана увече на концерт у 33. британску болницу. У 2. британско-српској болници на вечери 11. октобра били су чланови српске владе који су се враћали из Битоља на путу за Крф: Никола Пашић, Милош Трифуновић, Марко

⁶² Исто, 228.

⁶³ Исто, 253.

⁶⁴ Дневник.

⁶⁵ Дневник.

Ђуричић, Божидар Терзић, Момчило Нинчић, Велизар Јанковић. Након вечере су разговарали, а затим уз музику и заиграли. Ивошевић наводи да му је то био први пут да је заиграо након одступања из Србије. Након што су ујутру обишли болеснике, министри су отишли. На Михољдан, 12. октобра 1917, Ивошевић је са својим пријатељем Лујем Каном (Louis Kahn), који је био представник Српског потпорног фонда у Преспи, отишао у логор руске пољске болнице и секао славски колач јеромонаху Митрофану Иванчевићу.⁶⁶ Ивошевић је 19. октобра имао једну посебно лепу дужност – код њега је предбрачни испит полагао Васа Ст. Поповић, чиновник Српске народне банке из Београда и преводилац у Првој армији, који се оженио сестром из 2. британско-српске болнице, госпођицом Скерчли из Лондона, која је због ступања у брак прешла у православље и добила име Милица.⁶⁷ Скромно весеље приређено је исте вечери у просторијама у којима је Ивошевић становао. Свештеник Ивошевић је венчање обавио 29. октобра у препуној шаторској цркви српско-руске болнице. Ивошевић се посебно радовао овом догађају, јер, како је навео, то му је био први склопљени брак током две године, док у истом периоду „много драге херојске браће опевах”.

Друга британско-српска болница је још у време када су је посетили чланови српске владе почела да се пресељава у село Кремјан, које се налазило на око 2 km од места Бач (данас у општини Новаци, Република Македонија).⁶⁸ До 31. октобра 1917. када је Ивошевић отишао у Кремјан, болница је била комплетно пребачена. У намери да упозна околину, Ивошевић је 1. новембра санитарским камионом преко Бача и Добровени отишао у Скочивир. На Митровске задушнице 3. новембра, Ивошевић је из Кремјана аутомобилом отишао у Соровић и служио парастос на војничком гробљу. Захваљујући помоћи британског особља 2. британско-српске болнице, посебно управнику болнице професору Симпсону, у Кремјану је направљена пољска црква од шатора у којој је, у присуству великог броја официра и војника, Ивошевић први пут служио 11. новембра. Ивошевић је наставио да служи недељом, тумачио је јеванђеља и говорио поуке. Сваке недеље служби су присуствовали Британци. Да би им се, како сам каже, реванширао, Ивошевић је одлазио

⁶⁶ М. Милкић, *нав. дело*, 147. Луј Кан је 21. маја 1916. у грчкој цркви у месту Корацио, недалеко од града Крфа, био кум на крштењу првог српског детета рођеног на Крфу, Јелене, ћерке Ангелине и Живе Милосављевића из Долова. *Српске новине*, (10/23. мај 1916) 3.

⁶⁷ *Дневник*.

⁶⁸ *Исто*.

на англиканске службе, учествовао у читању Апостола и дружио се са свештеником Г. Р. Лафаном, професором на Кембриџу.⁶⁹ Поред присуства на англиканским службама у 2. британско-српској болници, Ивошевић је 2. децембра би на служби у енглеској аутомобилској команди у Добровени.⁷⁰ На Светог Николу 1917. Ивошевић је служио литургију у својој шаторској цркви, а затим обилазио рањенике и војнике и секао славски колач. У подне је аутомобилом отишао у село Сакуљево и секао славски колач једном свом познанику, затим једном официру („по позиву“) и неколицини војника. Ивошевић је истог дана добио одсуство како би отишао на славу код својих шурака Жике и Пере, који су били у 12. пуку. Из Сакуљево је кренуо возом за Сobotско и сутрадан увече, на други дан славе, стигао на положај 12. пука. Наредног дана је обишао своје пријатеље у пуку, а за успомену се и сликао са Жиком и Пером. У Кремјан се вратио 24. децембра ујутру. Сутрадан, на Божић „хришћана што имају нови календар“, служио је са Лафаном у енглеској аутомобилској команди у Добровени и „причешћивао Енглеze“.⁷¹ Ивошевић наводи да су Британци за Бадње вече били спремили закуску и организовали концерт. На Божић су давали поклоне рањеницима. Ивошевић је 4. јануара 1918. отишао у Битољ, како наводи, по први пут.⁷²

На Божић 7. јануара 1918. Ивошевић је служио литургију у шаторској цркви 2. британско-српске болнице, где је након причешћа одржао говор, који је „до суза гануо све па и поштоване госте Енглеze“. Након завршене службе, аутомобилом је отишао у одељење 2. британско-српске болнице смештено у оближњем месту Брод и тамо служио „кратку Божићну службу“. По повратку у Кремјан срео је управника болнице који му је честитао празник и предао му „мали дар у затвореном коверту од S.R.F. /Serbian Relief Fund, прим. аутора/ као признање за Ваш рад“. Божићни ручак био је богато спремљен. После подне је била закуска за војнике 3. батаљона Моравског пешадијског пука трећег позива који су радили у болници. Пред Божић, 2. британско-српску болницу посетио је

⁶⁹ Британски војни свештеници ангажовани у болницама имали су исте дужности као и српски војни свештеници. Обављали су верске службе, помагали болесницима око писања писама, а били су укључени и у медицинско збрињавање рањеника. Е. Madigan, *Faith under Fire. Anglican Army Chaplains and the Great War*, London 2011, 108.

⁷⁰ *Дневник*.

⁷¹ *Исто*.

⁷² Ивошевић раније у *Дневнику* наводи да је у Битољ ушао три дана након ослобођења 19. октобра 1916. године.

војвода Живојин Мишић који је тада обећао да ће послати војну музику. Војна музика Моравске дивизије дошла је у болницу 10. јануара и остала до 15. јануара. У недељу 13. јануара Ивошевић је у шаторској цркви 2. британско-српске болнице служио литургију и одржао говор у част управника Симпсона, који се спремао на пут у Енглеску јер му је погинуо син. Симпсон је био толико дирнут да није могао да настави да стоји. Ивошевић наводи да се ситуација у болници значајно променила након његовог одласка. „Почеле су орг... и проводње“, а заступник управника није био ни мало благонаклон према њему.⁷³

На Светог Саву 27. јануара 1918. Ивошевић је служио литургију у Соровићу, након чега је одржан програм у локалној школи, коју су похађала и деце из Србије. Заступник управника болнице је одбио да својим колима превезе Ивошевића до Соровића и назад до болнице, тако да се он вратио возом, „сву ноћ путујући“. Војвода Мишић је 28. јануара поново посетио 2. британско-српску болницу.

Ивошевић је 14. марта 1918. присуствовао предавању свештеника Лафана у енглеској аутомобилској команди у Добровени, са којим је био на вечери код команданта, мајора Инглиша, а касније код њега и преспавао. Ивошевићу се допала „његова побожност везана са интелигенцијом“. На Васкрс по Грегоријанском календару (31. март 1918), Ивошевић је, пошто је Лафан био болестан, служио у српској цркви у Бачу са енглеским свештеником из 33. британске болнице из Соровића.⁷⁴ На Благовести, 7. априла 1918, Ивошевић је са Јованом Поповићем, војним свештеником Моравског пешадијског пука трећег позива, служио литургију у цркви 2. британско-српске болнице, а затим су у пуковској башти извршили водоосвећење. Ручали су са командантом пука и официрима. На Васкрс (5. маја) 1918. у свечано окићеној цркви 2. британско-српске болнице, Ивошевић је у препуној цркви служио литургију, причестио „већи део војника“ и држао беседу.⁷⁵ На дан своје славе Ђурђевдан 1918. Ивошевић је позвао петнаестак гостију (Срба и Британаца) и у подне организовао водоосвећење, сечење колача и ручак. У француској болници број 2 у Сакуљеву 15. маја 1918. служио је опело једном српском војнику. На Петровдан 1918. служио је благодарење у цркви у Бачу са архимандритом Хаци Бједовим.⁷⁶ Служби су присуствовали престолонаследник Александар, командант Прве армије

⁷³ Ивошевић не наводи име заступника управника, већ оставља празно место.

⁷⁴ *Дневник*.

⁷⁵ *Исто*.

⁷⁶ М. Милкић, *нав. дело*, 228.

генерал Петар Бојовић, официри и чиновници из штаба Врховне команде, војни представници Велике Британије, Француске и Италије. Након благодарења, високе званице су отишле на честитање код престолонаследника где је приређена и закуска. У цркви у Бачу су 30. јула 1918. Ивошевић и архимадрит Хади Бједов служили парастос цару Николају II, а затим је Хади Бједов држао беседу.⁷⁷

У време пробоја Солунског фронта Ивошевић је био у 2. британско-српској болници. Болница је 21. октобра 1918. добила наређење за покрет ка Скопљу.⁷⁸ Почело је евакуисање рањеника и паковање ствари. У болници се тих дана појавила епидемија шпанског грипа. До краја свог дневника није забележио датум када су кренули према Скопљу, а поуздано можемо тврдити да се то није догодило до 26. октобра. Своје дневничке белешке Ивошевић завршава описом успеха српске војске након пробоја Солунског фронта, пратећи истовремено ситуацију на Западном фронту до потписивања примирја 11. новембра 1918. године.

* * *

Ратни пут војног свештеника Светозара Ивошевића препун је догађаја и личности, а он је човек изузетне енергије који је настојао да у сваком тренутку уради нешто из делокруга свог посла или да сазна и научи нешто ново. Од посебног је значаја то што је све догађаје детаљно записивао у свом дневнику. Волео је да држи беседе и да пише поздравна писма. Описујући поуку коју је говорио 17. фебруара 1917. године након парастоса палим борцима 12. пешадијског пука, Ивошевић наводи да су присутни осећали душевно задовољство и узбуђење, а да је он тог дана, због великог узбуђења, заспао тек око поноћи.⁷⁹ У вези са његовим беседничким даром јесте и чињеница да Ивошевић није сакривао емоције док је говорио, а редовно је описивао и како је плакао и како се смејао. Можда је једна од највећих радости које је доживео био тренутак када је 15. октобра 1917. добио фотографију супруге Зоре и деце Пере, Љубе и Добре, када је пред особљем 2. британско-српске болнице љубио фотографију и свима показивао („Колико бејаш тиме обрадован нисам у стању да опишем”).

⁷⁷ Исто, 253.

⁷⁸ Дневник.

⁷⁹ М. Милкић, *Специфичности верског живота у војсци Кнежевине–Краљевине Србије*, Војно дело 1 (2003) 174, 175.

Значајан део Дневника чине лични утисци и описи природе. Из Шљака је Ивошевић 17. децембра 1915. први пут видео море („величанствени изглед мора“). Наредних дана одлазио је до Драча, дивио се изгледу града, („пробао морску воду“), два пута посетио митрополита у Драчу и два пута обишао оближњи православни манастир Светог Власија. Ивошевић је био заинтересован за етнологију и када год је могао, настојао је да прати локалне обичаје. Док је био на служби у селу Кремјан, 11. новембра 1917. је отишао у село Хасаново (Хасан Оба), „на свадбу ради упознавања обичаја“.⁸⁰ Закључио је да су „обичаји једнаки са нашим у Србији, говор као наших Мораваца, ношња лепа доста и чиста“. Посебно бележи своје утиске у вези са националним осећањима становништва („Елеменат просто наш или најближи нама“; „Знају за Марка Краљевића“, „... у говору много слични нама иако кажу да су Македонци“). Он такође бележи и догађаје из раније историје крајева у којима је боравио. Док је боравио у Елбасану, у Дневнику је записао „Кратку историју великомученика и чудотворца Јована Владимира, краља српског“, за коју напомиње да је превод из грчких књига. Манастир Св. Јована Владимира Ивошевић је посетио 25. јануара 1916. године. Волео је да истражује и обилази нова места, али је умео и да себи угоди. Тако је 13. септембра 1917. санитарским возом отишао из Соровића у Воден, како сам наводи „да се разонодим, да разгледам ово место“. Током два дана боравка у Водену састао се са својим познаницима, био гост код архимандрита Хаџи Бједова и погледао представу „Ваљевска подвала“ у позоришту „Тоша Јовановић“.

Ивошевић је био заинтересован за војно-политичка дешавања у Европи и готово свакодневно је пратио ситуацију на европском ратишту и пуно страница његовог Дневника посвећено је тим догађајима. На крају 1917. године у свом Дневнику даје преглед свих дешавања током године. Веома је ценио српске ратне савезнике. Посебно је поштовао Британце, са којима је пуно сарађивао, и писао је да би Срби требало да се угледају на њих („племенити и побожни Енглези“). Русија је за њега „заштитница поробљеног Словенства“, а Русе је сматрао својом браћом. Оштро критикује Октобарску револуцију. Прижељкивао је стварање јужнословенске државе и био је велики поштовалац династије Карађорђевић.

У свом раду био је одговоран и марљив. Наредбом команданта 2. пешадијске бригаде Дринске дивизије од 11. јануара 1917. године, Ивошевић и командир санитарског одељења 12. пешадијског пука капетан прве класе др Петар Илић похваљени су због иницијативе да се уреди

⁸⁰ *Дневник*.

гробље код пуковске амбуланте на положају Милетина коса.⁸¹ Гробље је било ограђено, сваки гроб обележен и присут белим каменом. Лични сукоб са потпуковником Наумовићем само потврђује колико је био предан свом свештеничком позиву. Пратећи Ивошевићев однос са Наумовићем, коме је замерао нестручност у командовању и сматрао га сплеткарошем, откривамо и колико је он ценио професионализам код других људи. Ивошевићу је 4. марта 1918. из 12. пука стигла *Златна медаља за ревносну службу* којом га је 25. септембра 1917. одликовао престолонаследник Александар Карађорђевић („... а што је једна мала награда душевна за рад који сам дао у оним тешким данима у пуку”).⁸²

Ивошевић је детаљно бележио догађаје од 23. октобра 1915. до последњег дана рата, 11. новембра 1918. године, тако да његов дневник својим садржајем омогућава реконструкцију његовог живота, али пружа и увид у активности других војних свештеника, војника и старешина током Првог светског рата. У својим белешкама свештеник Ивошевић је прецизан и поуздан. Упоредјујући његове забелешке о догађајима у којима је учествовао са историјским изворима, долазимо до закључка да се у њега као хроничара можемо у потпуности поуздати. Ратне дневнике и сећања најчешће налазимо код официра, док су сећања духовника врло ретка. Кроз истраживање ратног пута свештеника Ивошевића сагледавамо српску војску и Први светски рат из једне посебне визуре.

⁸¹ М. Милкић, *нав. дело*, 90.

⁸² *Исто*, 290.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

ИЗВОРИ – PRIMARY SOURCES

- Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*, књига XIV, Београд 1928 [*Veliki rat Srbije za oslobođenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca*, књига XIV, Beograd 1928]
- Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*, књига XV, Београд 1929 [*Veliki rat Srbije za oslobođenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca*, књига XV, Beograd 1929]
- Дневник војног свештеника Светозара Ивошевића*, Историјски архив Шумадије у Крагујевцу, Збирка варијаната, фонд Светозара Ивошевића
- Мишић Ж., *Моје успомене*, Београд 1980 [Mišić Ž., *Moje uspomene*, Beograd 1980]
- Правила службе*, I део, Београд 1913 [*Pravila službe*, I deo, Beograd 1913]

ЛИТЕРАТУРА – SECONDARY WORKS

- Bjelajac M. S., *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, Beograd 2004.
- Madigan E., *Faith under Fire. Anglican Army Chaplains and the Great War*, London 2011.
- Milkić M., *The Serbian Army and the Cultural and Religious Heritage in WWI*, *Studia Historica Slovenica* 1 (2009) 51–66.
- Алиimpiћ М., *Солунски фронт*, Београд 1967 [Alimpić M., *Solunski front*, Beograd 1967]
- Антић Б., *Српска одисеја*, Београд 2002 [Antić B., *Srpska odiseja*, Beograd 2002]
- Марковић О., *Српска војничка и заробљеничка позоришта у Првом светском рату*, Београд 2014 [Marković O., *Srpska vojnička i zarobljenička pozorišta u Prvom svetskom ratu*, Beograd 2014]
- Милкић М., *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, Београд 2016 [Milkić M., *Verska služba u srpskoj vojsci u Prvom svetskom ratu*, Beograd 2016]
- Милкић М., *Војни свештеници у српској војсци 1914–1918*, Први светски рат и Балкан – 90 година касније, Београд (2011) 118–125 [Milkić M., *Vojni sveštenici u srpskoj vojsci 1914–1918*, Prvi svetski rat i Balkan – 90 godina kasnije, Beograd (2011) 118–125]
- Милкић М., *Државни и верски празници у војсци Кнежевине и Краљевине Србије*, Војноисторијски гласник 1–2 (2007) 7–20 [Milkić M., *Državni i verski praznici u vojsci Kneževine i Kraljevine Srbije*, Vojnoistorijski glasnik 1–2 (2007) 7–20]
- Милкић М., *Правно регулисање положаја војносвештеничке струке у војсци Краљевине СХС/Југославије*, Војноисторијски гласник 1–2 (2005) 136–146 [Milkić M., *Pravno regulisanje položaja vojnosvešteničke struke u vojsci Kraljevine SHS/Jugoslavije*, Vojnoistorijski glasnik 1–2 (2005) 136–146].
- Милкић М., *Религиозни традицији в срѣбската армия*, Военоисторически сборник 2–3 (2009) 57–65 [Milkić M., *Religiozni tradicii v sr`bskata armija*, Voenoistoričeski sbornik 2–3 (2009) 57–65]

- Милкић М., *Свештеници у војним и дипломатским мисијама српске владе 1915–1918*, Историјски записи 3–4 (2012) 85–97 [Milkić M., *Sveštenici u vojnim i diplomatskim misijama srpske vlade 1915–1918*, Istorijски zapisi 3–4 (2012) 85–97]
- Милкић М., *Специфичности верског живота у војсци Кнежевине–Краљевине Србије*, Војно дело 1 (2003) 168–184 [Milkić M., *Specifičnosti verskog života u vojsci Kneževine–Kraljevine Srbije*, Vojno дело 1 (2003) 168–184]
- Милкић М., *Униформа војних свештеника у српској и југословенској војсци (1839–1941)*, Војноисторијски гласник 2 (2009) 9–29 [Milkić M., *Uniforma vojnih sveštenika u srpskoj i jugoslovenskoj vojsci (1839–1941)*, Vojnoistorijski glasnik 2 (2009) 9–29]
- Радић Р., М. Исић, *Српска црква у Великом рату*, Београд–Гацко 2014 [Radić R., M. Isić, *Srpska crkva u Velikom ratu*, Beograd–Gacko 2014]
- Ратковић–Костић С., *Реорганизација војске Краљевине Србије 1916. и 1917. године*, Срби и Први светски рат 1914–1918, Београд (2015) 463–480 [Ratković-Kostić S., *Reorganizacija vojske Kraljevine Srbije 1916. i 1917. godine*, Srbi i Prvi svetski rat 1914–1918, Beograd (2015) 463–480]
- Српске новине*, (10/23. мај 1916) 3.
- Стефановић С., *Фрагменти грађе за историју нашег повлачења и изгнанства*, Наше ратно санитетско искуство, Београд 1992 [Stefanović S., *Fragmenti građe za istoriju našeg povlačenja i izgnanstva*, Naše ratno sanitetsko iskustvo, Beograd 1992]
- Тодоровић В., *Српски војни санитет у Првом светском рату*, Београд 2014 [Todorović V., *Srpski vojni sanitet u Prvom svetskom ratu*, Beograd 2014]
- Шаренац Д., *Топ, војник и сећање. Први светски рат и Србија 1914–2009*, Београд 2014 [Šarenac D., *Top, vojnik i sećanje. Prvi svetski rat i Srbija 1914–2009*, Beograd 2014]

Miljan MILKIĆ

**WARTIME CAREER OF A MILITARY CHAPLAIN.
SVETOZAR IVOŠEVIĆ DURING THE FIRST WORLD WAR**

Summary

In this article the author provides an analysis of the wartime career of Serbian Army chaplain Svetozar Ivošević. Serbian Army chaplains were commissioned officers in military units and hospitals. Chaplains provided soldiers with spiritual support and had an important role in moral guidance through formal teaching, counsel, and personal example. Ivošević's wartime career was full of events and personalities, and he was a man of extraordinary energy. Based on the order of 12 October 1915, he was appointed military chaplain in the 5th Infantry Regiment *Combined Division*. After Serbian Army's retreat through the Albanian mountains, his regiment arrived at the island of Corfu on 20 February 1916. According to the chaplains schedule of 27 March 1916, he was appointed a military chaplain in the 12th Infantry Regiment *Šumadija Division*. After the reorganization of the Serbian Army, Ivošević was enlisted as a military chaplain of the 24th Infantry Regiment *Vardar Division*. From the island of Corfu Ivošević went to the Thessaloniki Front on 11 May 1916. Due to a conflict with the deputy regiment commander, in March 1917 he was accused of selling bread to soldiers. In September 1917 he was awarded the Gold Medal for valuable service in the same regiment. On 9 June 1917 Svetozar Ivošević was appointed a military chaplain in the British General Hospital No 2 located in Sorović. The article includes the findings based on the unpublished diary written by Svetozar Ivošević, published legal documents and corresponding bibliography. The war diary of military chaplain Ivošević presents a reconstruction of his life, but also provides an insight into the activities of other chaplains, officers and soldiers during the First World War. Ivošević recorded in detail the events from 23 October 1915 to the last day of the war, 11 November 1918.

Keywords: Svetozar Ivošević, military chaplain, religious service, First World War, island of Corfu, Thessaloniki Front.

Чланак примљен: 30. 03. 2017.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 25. 05. 2017.

МЕШОВИТА ГРАЋА - MISCELLANEA
Нова серија, књ. XXXVIII

Издавач

Историјски институт Београд
Кнез Михаилова 36/II, 11000 Београд
istorinst@iib.ac.rs, www.iib.ac.rs

За издавача

Др Срђан Рудић, директор

Лектура

Милица Симић

Секретар Редакционог одбора

Снежана Ристић

Припрема за штампу

Слободан Симић

Штампа

Артпринт Медиа, Нови Сад

Тираж

300 примерака

ISSN 0350-5650

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93/94 (497.11)

Мешовита грађа = Miscellanea / Одговорни уредник Срђан Катић. - 1956, књ. 1-1990, књ. 20; Н.С. 2003, књ. 21-. - Београд (Кнез Михаилова 36/II) : Историјски институт, 1956-1990 ; 2003 - (Нови Сад : Артпринт Медиа). - 24 cm
ISSN 0350-5650 = Мешовита грађа - Историјски институт (Београд)

COBISS.SR-ID 14717954